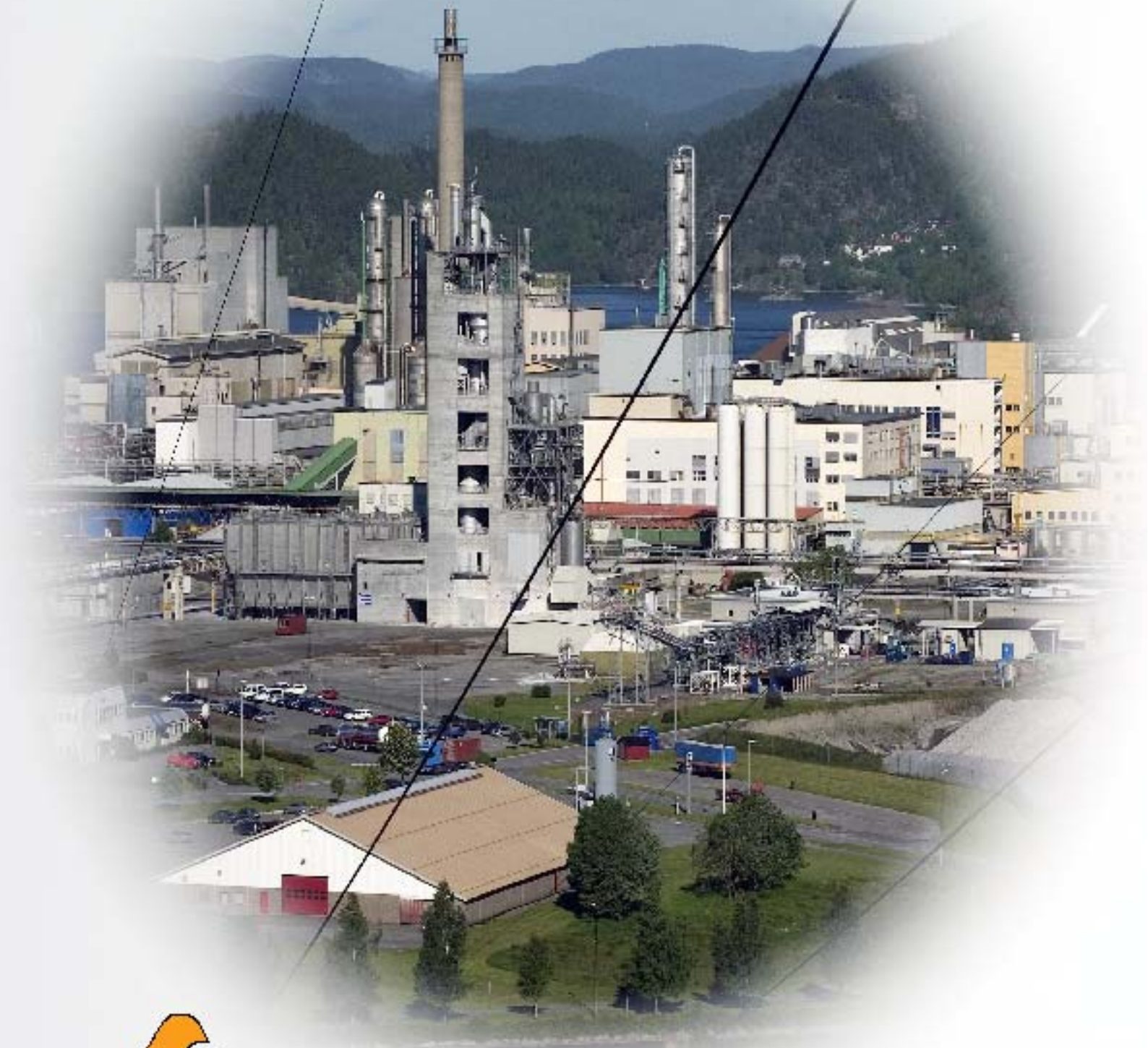

Globalisering og industri Grenland

Forord

Denne rapporten er skrevet på oppdrag fra Vekst i Grenland AS (ViG) og Innovasjon Norge Telemark. Hensikten er å beskrive utviklingen i industrien i Grenland i de siste årene. ViG ønsket også et fokus på industrikonsernernes rolle i denne utviklingen, spesielt hvordan strategiske beslutninger i industrikonsernene har påvirket utviklingen. Mens den faktiske utviklingen er forholdsvis lett å beskrive statistisk med kvantitative data, er årsaksforhold og spesielt strategiers betydning vanskeligere tilgjengelig. I arbeidet med rapporten har jeg heldigvis fått anledning til å intervju og diskutere disse spørsmålene med en rekke sentrale personer i industrimiljøet i Grenland. Ingen har sagt nei til å sette av tid i en travel hverdag, og jeg vil takke alle som har bidratt med sin kunnskap og erfaring.

Rapporten ble utarbeidet i tidsrommet mai - august 2005.

4. september 2005

Knut Vareide

Telemarksforsking-Bø

Innholdsfortegnelse

1	Industriutviklingen i Norge	4
1.1	<i>Industriutvikling i Norge siste 10 år</i>	5
1.2	<i>Industriregioner i Norge</i>	6
1.3	<i>Industriavhengige regioner</i>	7
1.4	<i>Endring i sysselsetting regionvis</i>	8
1.5	<i>Oppsummering industriutvikling i Norge</i>	9
2	Industrikonsern	10
2.1	<i>Industrikonsernernes spredning på regioner</i>	12
2.2	<i>Utviklingen av sysselsetting i industrikonsern i regionene</i>	13
2.3	<i>Bransjeforskjeller industrikonsern</i>	14
2.4	<i>Industrikonserner i Grenland</i>	16
2.5	<i>Oppsummering industrikonserner</i>	17
3	Eierskap	18
3.1	<i>Utenlandsk eid industri i Grenland</i>	19
3.2	<i>Industri med norske eiere utenfor regionen</i>	20
3.3	<i>Lokalt eide foretak</i>	21
3.4	<i>Oppsummering – utvikling i industrien i Grenland</i>	22
4	Drivkrefter	24
4.1	<i>Effektivisering</i>	25
4.2	<i>Strukturrasjonalisering og internasjonalisering</i>	27
4.3	<i>Økt verdenshandel – nye produksjonsland</i>	27
4.4	<i>Strategiske valg</i>	28
4.5	<i>Polycymessige implikasjoner</i>	31
5	Konklusjoner	32

1 Industriutviklingen i Norge

Den langsiktige trenden for industrisysselsettingen i Norge er nedadgående. "Det postindustrielle samfunnet" har blitt et begrep som beskriver utviklingen fra samfunnet der industrien var viktigste sektor i produksjonslivet, til det nye samfunnet der tjenester overtar.

Dersom vi betrakter utviklingen i sysselsettingen i industrien de siste 30 årene, blir dette bildet delvis bekreftet. Sysselsettingen har sunket fra omtrent 385.000 ansatte i 1972, til 260.000 ansatte i 2003.

Enkelte næringer har hatt en drastisk tilbakegang, som f eks konsumvarer som tekstil og klær og skipsbygging. Her har globaliseringen ført til at nye industriland har utkonkurrert norske produkter gjennom lavere arbeidskraftkostnader.

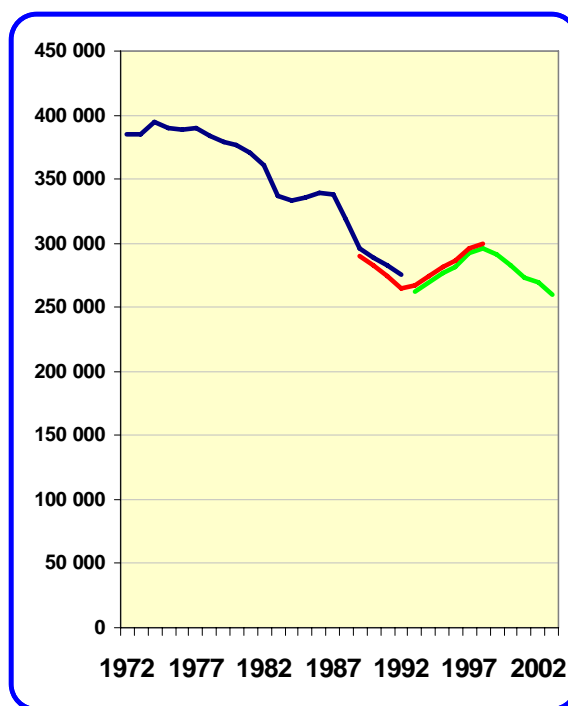
Noen få industribransjer har hatt vekst, som f eks plattformer og utstyr til olje og gassutvinning, der nærhet til det norske markedet på sokkelen ga norske bedrifter en komparativ fordel.

Den økende utvinningen av olje og gass, og de virkninger dette hadde på norsk økonomi, er nok en av de viktigste årsaker til denne utviklingen. Dette førte til at priser og lønninger økte mer enn i konkurrentland og gjorde norsk produksjon mindre konkurransedyktig. Samtidig økte offentlig sektor sterkt og la beslag på stadig større andel av arbeidsstyrken.

Nedgangen har imidlertid ikke vært jevn og uavbrutt. I en seksårsperiode på 90-tallet var industrisysselsettingen i vekst. Fra 1992 til 1998 økte antall sysselsatte i industrien med nesten 35.000. Mange industribransjer økte sysselsettingen i denne perioden. Årsakene til denne veksten ligger nok også i makroøkonomiske forhold. Oljeprisen var relativt lav, og veksten i priser og lønninger var relativt lav, og veksten i offentlig sektor ble redusert.

I 1999 startet nok en nedgangsperiode for norsk industrisysselsetting, med omtrent samme styrke som tidligere.

Når vi skal vurdere industriutviklingen i dette perspektivet, er det viktig å ta med i betraktningen at industriproduksjonen har blitt rasjonalisert kraftig i perioden. Produksjon pr ansatt har økt mer i industrien enn i andre næringer. Samtidig har det blitt mer vanlig med utsetting av mange tjenester. Dette har medført at det har blitt mange nye arbeidsplasser i forretningsmessig tjenesteyting, som har overtatt funksjoner som tidligere ble utført i industribedriftene.

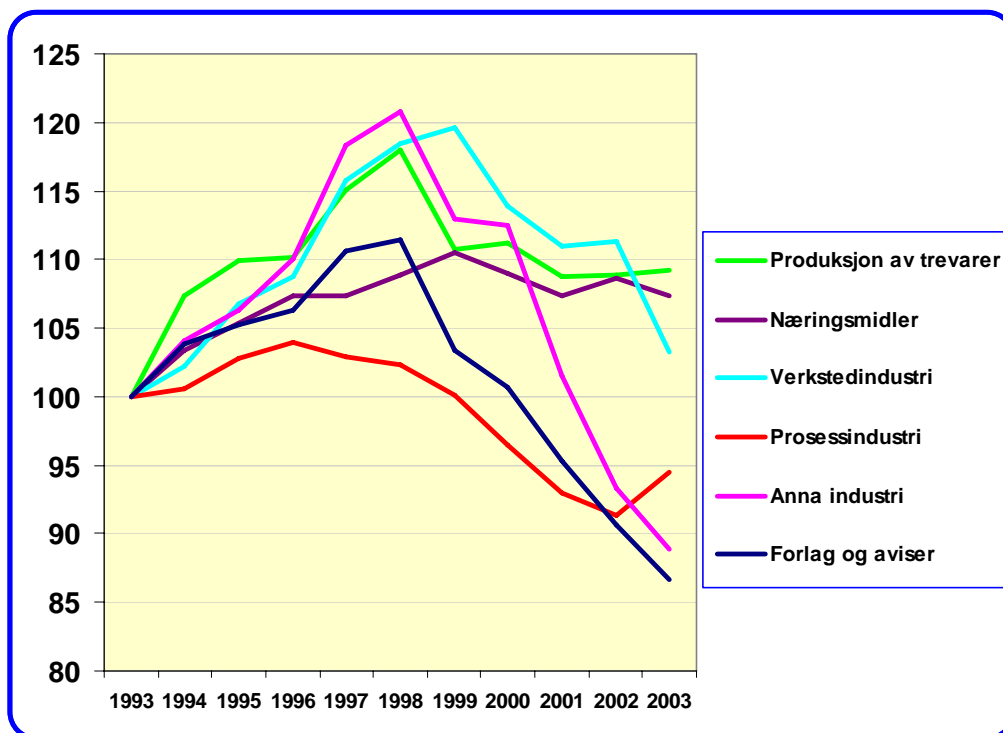

Figur 1: Sysselsetting i industrien 1972-2003. Kurven er satt sammen av tre ulike tidsserier. Kilde: SSB.

1.1 Industriutvikling i Norge siste 10 år

De siste ti års utvikling i norsk industri er kjennetegnet av oppgang i årene 1993-1998, og deretter en nedgang i sysselsettingen.

Når vi splitter opp utviklingen i ulike industribransjer, kan vi se at alle industribransjene hadde en økning i sysselsettingen i første del av perioden, og alle bransjene har hatt nedgang i siste del av perioden. Det faktum at ulike industribransjer beveger seg i takt, forsterker hypotesen om at årsakene er å finne i makroøkonomiske forhold.

Figur 2: Industrisysselsetting indeksert slik av nivå 1993=100. Kilde: SSB.

Enkelte industribransjer har flere sysselsatte i dag enn for ti år siden. Dette gjelder produksjon av trevarer og næringsmidler.

Forlag og aviser har størst nedgang, sammen med anna industri som omfatter tekstil, møbler m m.

Prosessindustrien har en jevnere utvikling enn de andre industribransjene, med både lavere vekst tidlig i perioden, og også lavere nedgang mot slutten av perioden. Antall ansatte i prosessindustrien hadde faktisk en økning i sysselsettingen igjen i 2003. Økningen skjedde i produksjon av metaller.

1.2 Industriregioner i Norge

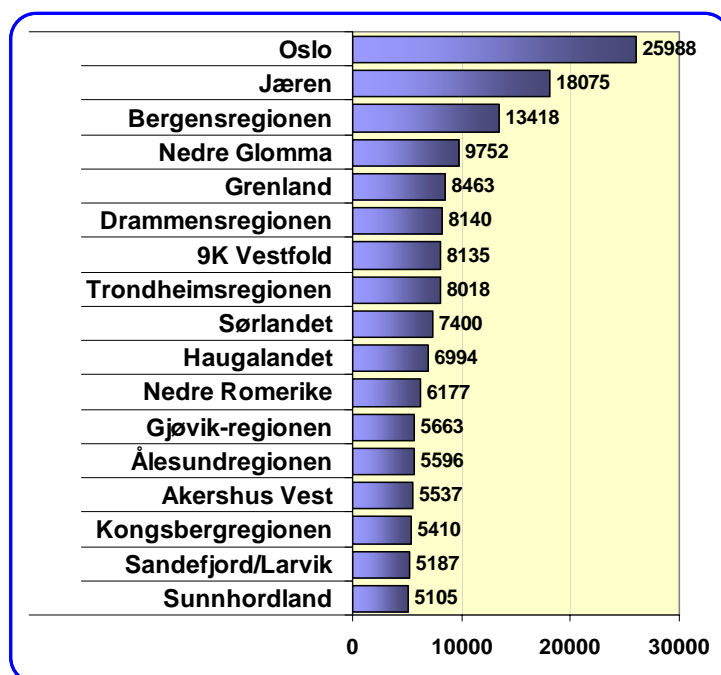
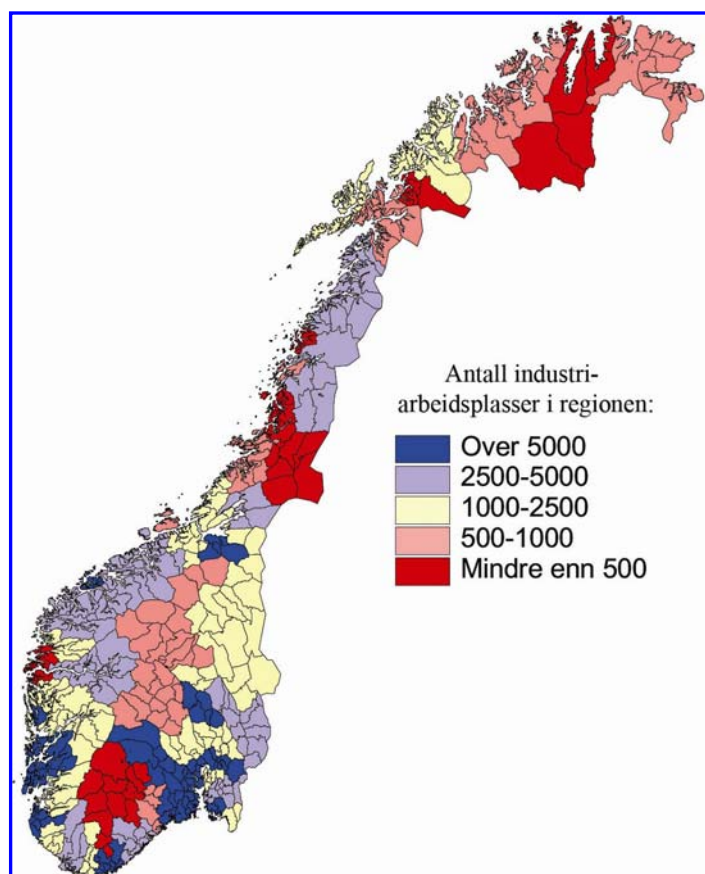
De tyngste industriregionene finner vi på Østlandet og Vestlandet, samt regionene rundt Trondheim og Kristiansand.

Oslo, Stavanger- og Bergensregionen har flest industriarbeidsplasser, med henholdsvis 25, 18 og 13.000 arbeidsplasser.

Hvis en går bak tallene, og ser hvilke industribransjer som er representert, går det fram at nesten 12.000 av industriarbeidsplassene i Oslo er innen "aviser og forlag". Aviser og forlag er definert som industriproduksjon, men dette er en litt gammeldags definisjon fra tiden da papir og trykkekostnader var en større del av kostnadene. I dag har ikke denne bransjen samme karakter av vareproduksjon, spesielt ikke ettersom selve trykkeprosessen ofte er utskilt og satt bort. Samtidig er mange av industriarbeidsplassene i Oslo innenfor ledelse og administrasjon. Mange store industriselskap har hovedkontor i Oslo.

Jæren framstår som den ledende industriregionen dersom vi ser bort fra forlag og aviser.

Etter disse tre storbyregionene kommer Nedre Glomma (Fredrikstad og Sarpsborg), Grenland og Drammensregionen. Grenland er dermed den femte største industriregionen i Norge, og har flere industriarbeidsplasser enn f.eks. Trondheimsregionen. Grenland hadde 8463 industriarbeidsplasser i 2004, i følge registerdata fra SSB.

Figur 3: Regioner i Norge med mer enn 5000 arbeidsplasser i industri. Datakilde: SSB registerdata.

1.3 Industriavhengige regioner

Mange av regionene som hadde mange industriarbeidsplasser, er samtidig store regioner med mange innbyggere.

For å få en oversikt over regioner som er industriavhengige, kan vi se på antall industriarbeidsplasser i forhold til folketallet.

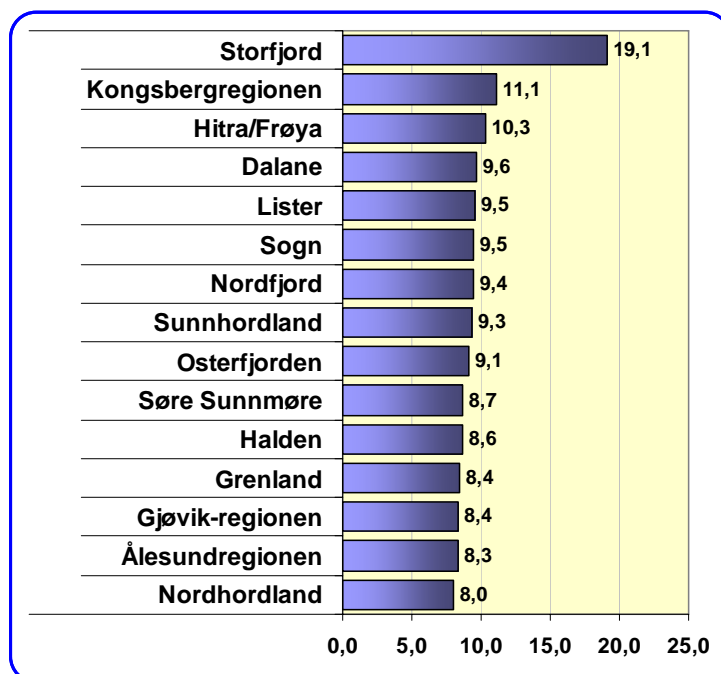
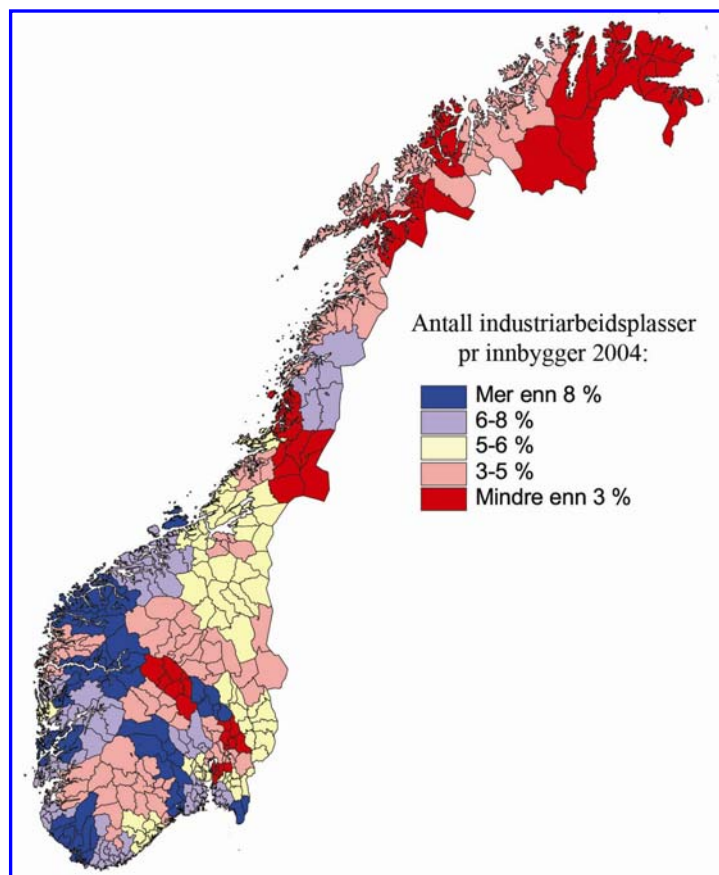
Dette fører til et ganske annerledes kart enn om vi bare ser på antall arbeidsplasser. Målt på denne måten, er det først og fremst Vestlandet fra Jæren og opp til Hitra/Frøya som har flest av de mest industriavhengige regionene.

Det er imidlertid fremdeles enkelte industriregioner på Østlandet, som Kongsbergregionen, Haldenregionen, Grenland og Gjøvikregionen som er med blant de mest industriavhengige regionene.

Regionen Storfjord troner klart på toppen. I denne regionen utgjør antall industriarbeidsplasser nesten 20 prosent av folketallet.

Kongsbergregionen er nr to, her utgjør industriarbeidsplassene 11,1 prosent av folketallet.

I Grenland utgjør industriarbeidsplassene 8,4 prosent av folketallet. Dette plasserer regionen som nr 12 blant 81 regioner i landet når det gjelder industriavhengighet.

Figur 4: Antall industriarbeidsplasser i prosent av folketallet. Kilde SSB.

1.4 Endring i sysselsetting regionvis

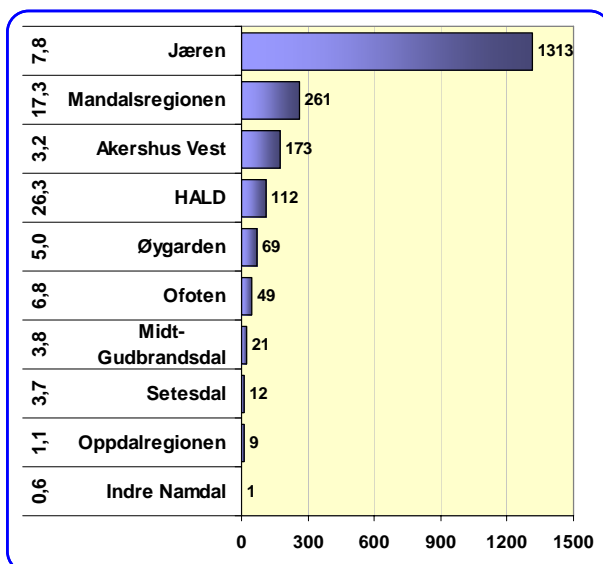
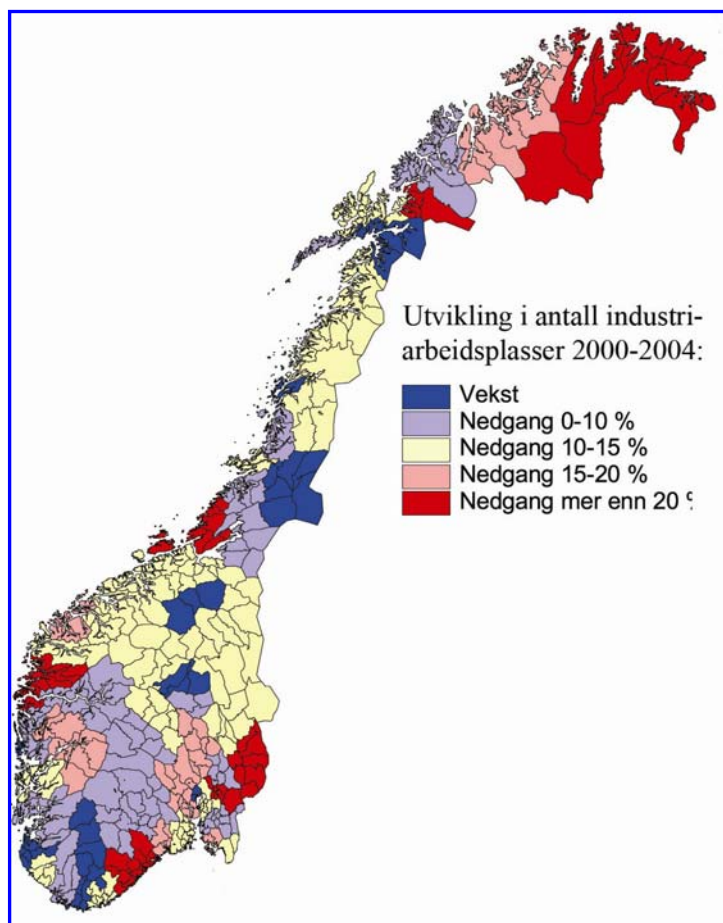
De fleste regionene fikk en nedgang i industriusselsettingen fra 2000 til 2004.

Det var bare ti av 81 regioner som hadde vekst i antall ansatte i industrien i denne perioden.

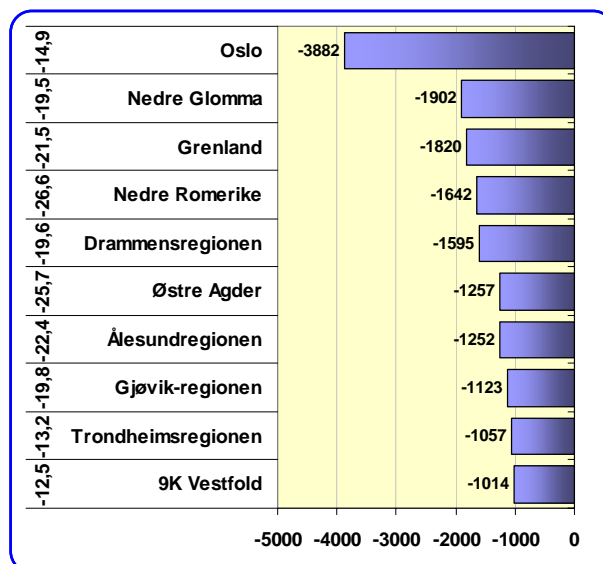
Jæren med Stavanger og Sandnes var den regionen som hadde desidert størst vekst. Her økte antall ansatte i industrien med 1313 personer fra 2000 til 2004. Også Akershus Vest (Asker og Bærum) og Mandalsregionen hadde vekst i sysselsettingen i industrien. Ellers er det stort sett små regioner med lite industri som hadde vekst.

Oslo hadde det største tapet i industriusselsettingen, med en nedgang på 3882, fulgt av Nedre Glomma og Grenland.

Grenland mistet 1820 arbeidsplasser i industrien fra 2000 til 2004.

Figur 6: Endring i antall ansatte i industrien fra 2000 til 2004. Tallene til venstre angir prosentvis endring. Regioner i Norge med vekst. Data: SSB registerdata.

Figur 5: Endringer i antall ansatte i industrien fra 2000 til 2004. Tallene til venstre angir prosentvis endring. Regioner med størst nedgang. Data: SSB registerdata

1.5 Oppsummering industriutvikling i Norge

Antall ansatte i industrien i Norge har hatt en sterk nedgang etter 1998, etter en periode med vekst fra 1992 til 1998. Nedgangen i industrisysselsetting i de siste ti årene har vært sterkest innen forlag og aviser, møbelindustri og prosessindustri.

De største industriregionene, målt ved antall industriarbeidsplasser, er Oslo, Stavanger-regionen, Bergensregionen, Nedre Glomma og Grenland. De fire førstnevnte regioner er også blant de mest folkerike regionene. Dersom vi måler antall industriarbeidsplasser i prosent av folketallet, finner vi de mest industriavhengige regionene på Vestlandet. På Østlandet er Kongsbergregionen, Grenland og Gjøvikregionen også med blant de mest industriavhengige regionene.

Den største nedgangen i industriarbeidsplasser i absolutte tall etter år 2000 finner vi i Oslo, Nedre Glomma og Grenland. Grenland mistet 1820 arbeidsplasser fra 2000 til 2004.

2 Industrikonsern

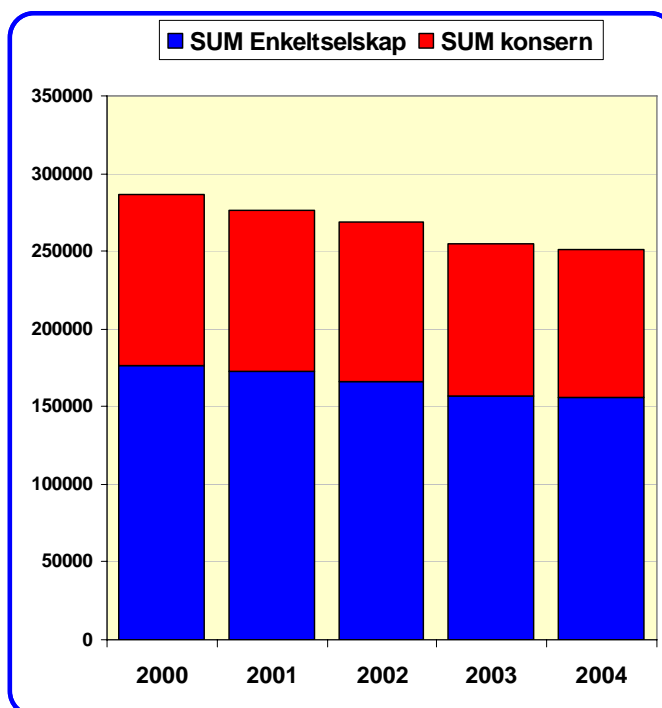
Vi har sett på utviklingen av industrien på nasjonalt plan, og analysert hvordan utviklingen har vært geografisk på regionalt nivå, og bransjemessig.

En annen dimensjon for analyse, er å se på hvordan ulik organisering og eierskap påvirker utviklingen. Globale drivkrefter blir stadig viktigere faktorer for å forklare utviklingen i norsk industri. Det er nærliggende å anta at store internasjonale industrikonsern blir sterkere og raskere påvirket av endringer i de globale konkurransebetingelsene, enn lokalt baserte bedrifter. Årsaken til dette er at et internasjonalt konsern har muligheten til å flytte produksjon mellom flere produksjonssteder, og i mange tilfelle mellom flere produksjonssteder i forskjellige land. Store internasjonale konsern vil også ha langt større andel av sitt marked i utlandet, enn de fleste lokalt baserte foretak.

Via Bedrifts- og foretaksregisteret til SSB kan vi dele opp norsk industri i to kategorier: Industrikonsern og bedrifter som er lokalt basert, for å analysere forskjeller i utviklingen. Industrikonserner vil da kunne defineres som flerbedriftsforetak. Et flerbedriftsforetak er et foretak som har avdelinger på flere steder, mens et enbedriftsforetak har virksomhet på en adresse. Ved å bruke SSB sine register, som har data for alle foretak og bedrifter, kan vi gjøre denne kategoriseringen. Enkelte foretak kan ha produksjonsenheter på forskjellige adresser, men i geografisk nærhet. For å unngå å kategorisere disse foretakene som industrikonsern, har en definert industrikonsern som: *Industriforetak som har produksjonsenheter i minst to fylker.*

Det er 289 slike industrikonsern i Norge. De største industrikonserner er innen prosessindustri, som Hydro, Elkem, Yara og Norske Skog, eller innen næringsmidler som Ringnes, Gilde, Stabburet og Tine, eller verkstedindustri som Vetco Aibel, ABB og Aker Kværner. En siste gruppe innen store industrikonserner er aviser. Aviser og forlagsvirksomhet defineres også som industri. Aftenposten er faktisk en av de største industrikonsern i Norge.

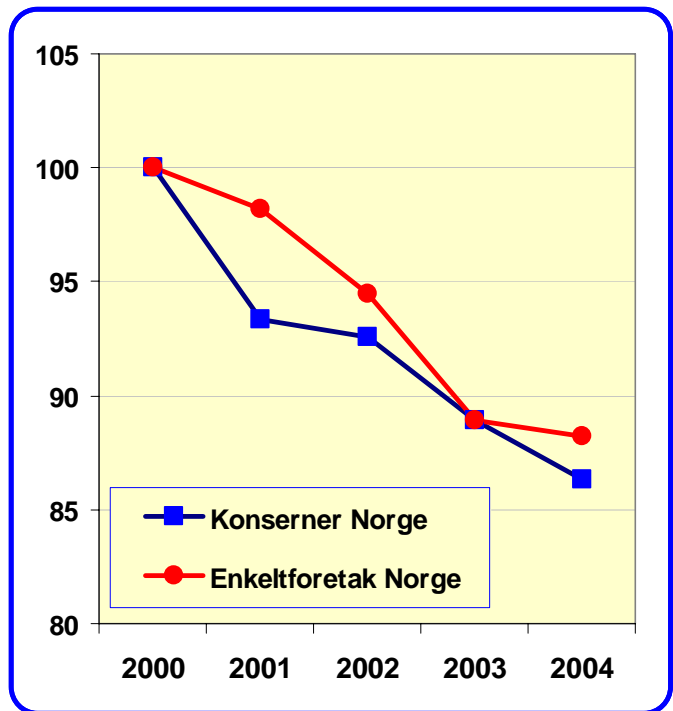
I 2000 var det ca 286.000 ansatte i industrien i Norge, hvorav 176.000 var ansatte i foretak med aktivitet i ett fylke, mens 110.000 var ansatt i industrikonsern. I 2004 var antall ansatte redusert til 250.000, hvorav 95.000 i industrikonsern.

Figur 7: Antall ansatte i industrien i Norge.
Data: Bedrifts- og foretaksregisteret (BoF).

For å sammenlikne utviklingen i antall ansatte i industrikonsern kontra enkeltstående foretak kan vi indeksere utviklingen i antall ansatte, som vist i diagrammet til høyre.

Industrikonserner har samlet hatt en sterkere nedgang i antall ansatte, men forskjellen er ikke særlig stor. Nedgangen i antall ansatte blant industrikonsernene etter 2000 har vært på 13,7 prosent, men tilsvarende nedgang blant de lokale foretakene var 11,8 prosent.

Figur 8: Antall ansatte, indeksert slik at antall ansatte i 2000 = 100.

2.1 Industrikonsernernes spredning på regioner

Sysselsettingen i industrikonsernene er ujevnt fordelt geografisk. I diagrammet under er regionene med flest sysselsatte i industrikonserner vist.

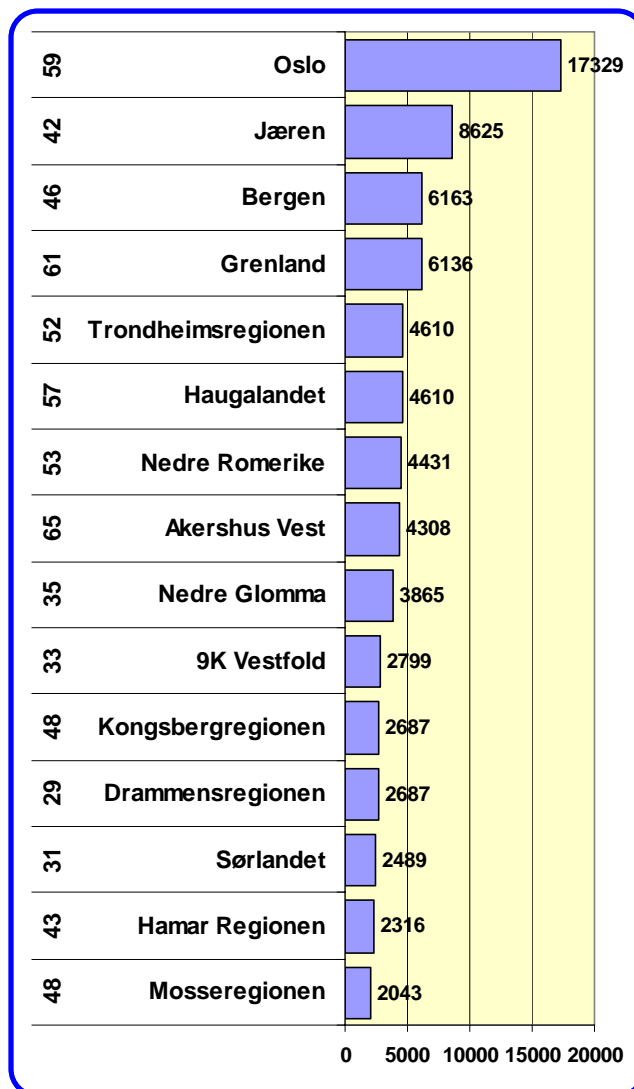
Oslo har flest ansatte i industrikonserner, med 17329 ansatte. Nesten hvert fjerde industrikonsern har hovedkontor i Oslo. Mange av de som er ansatt i industrikonsern i Oslo arbeider med ledelse, salg og administrasjon.

Nesten halvparten av industrisysselsettingen i Oslo er i aviser og forlag. Næringsmiddelindustrien er også stor i hovedstaden.

Etter Oslo, er det Jæren, Bergensregionen og Grenland som har flest sysselsatte i industrikonserner.

Hvis vi ser på hvor stor sysselsettingen i industrikonsernene er i forhold til samlet sysselsetting i disse regionene, er det Grenland som har flest. I 2000 var 13,2 prosent av samlet sysselsetting i Grenland i industrikonserner. Andre regioner med stor andel av samlet sysselsetting i industrikonserner er Haugalandet (11,4%), Kongsbergregionen (11,1) og Sogn (11,3%).

I figur 9 er også industrikonsernernes andel av den totale industrisysselsettingen vist med tallene til venstre. I Grenland er 61 prosent av de industriansatte knyttet til industrikonserner. Dette er bare Akershus Vest (Asker og Bærum) som har høyere andel, Mange andre sterke industriregioner som Kongsbergregionen, Drammensregionen og Nedre Glomma har langt lavere andel av industrien i denne kategorien.

Figur 9: Antall ansatte i industrikonserner i ulike regioner, regioner med over 2000 ansatte i år 2000. Data: BoF. Tallene til venstre angir antall ansatte i industrikonserner som andel av samlet antall industriansatte i regionen.

2.2 Utviklingen av sysselsetting i industrikonsern i regionene

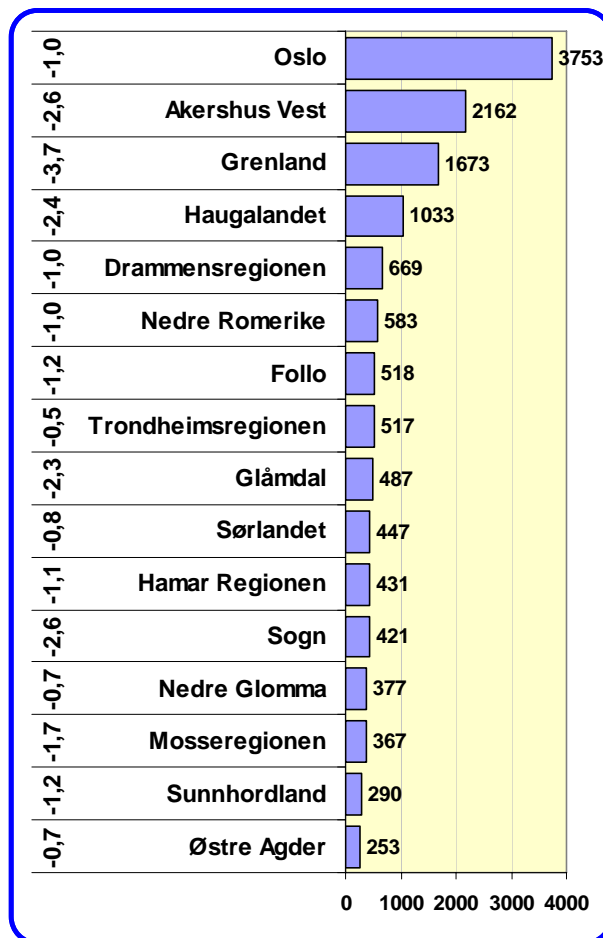
Antall ansatte i industrikonsernene i Grenland har sunket sterkt. Siden 2000 har det gått tapt 1673 arbeidsplasser i denne gruppen i Grenland. Dette tilsvarer 3,7 prosent av samlet sysselsetting i regionen.

Nedgangen i sysselsetting i industrikonsernene har vært mye sterkere i Grenland enn i resten av landet. I Grenland var nedgangen 27,3 prosent, mens nedgangen på landsbasis var 13,7 prosent.

Det er bare i Oslo og i Akershus Vest (Asker og Bærum) at nedgangen i antall ansatte i industrikonsernene har vært sterkere enn i Grenland. Disse regionene er imidlertid større enn Grenland, og dersom vi ser på tapet av industrikonsernarbeidsplasser i forhold til antall arbeidsplasser i regionen, er det Grenland som har det største tapet.

Ingen regioner i Norge har større tap av industrikonsernarbeidsplasser enn Grenland, når vi målet tapet relativt til antall arbeidsplasser i regionen.

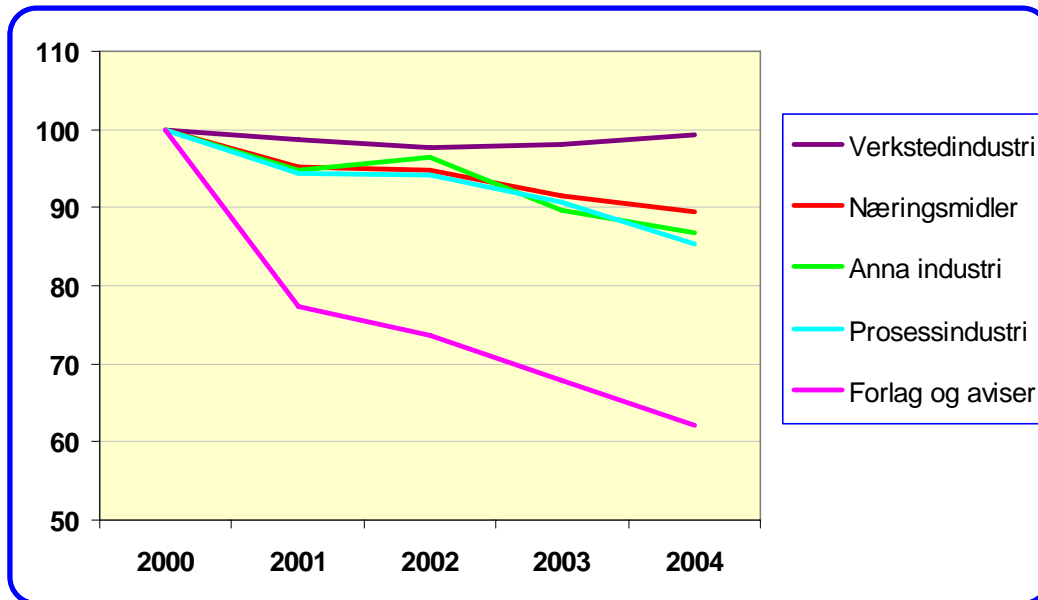
Noen få regioner har en økning i industrikonsernarbeidsplasser. Innherred i Nord-Trøndelag hadde en økning på 581 arbeidsplasser i industrikonserner.

Figur 10: Tap av arbeidsplasser i industrikonsern. Tallene til venstre angir tapet i prosent av antall arbeidsplasser totalt i regionen.

2.3 Bransjeforskjeller industrikonsern

Vi har sett at Grenland har hatt en sterkere nedgang i antall ansatte i industrikonsern enn de fleste andre regioner. Grenland har en stor andel av industrisysselsettingen innen prosessindustri, og dette kan kanskje forklare dette. For å undersøke nærmere kan vi dele opp industrikonsernene i fem ulike bransjer, og se på utviklingen innen hver bransje.

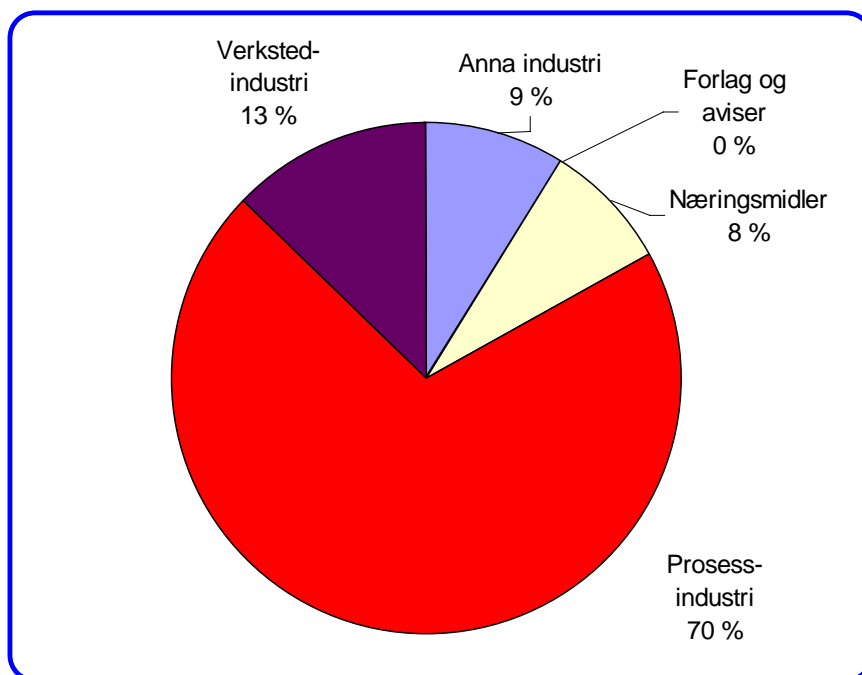

Figur 11: Utvikling i antall ansatte i industrikonserner innen ulike industribransjer. Indeks slik at antall ansatte 2000 = 100.

Verkstedindustrien har ikke hatt nedgang i antall ansatte i perioden, nivået i 2004 er praktisk talt det samme som i 2000.

Forlag og aviser har hatt en sterk nedgang, her er antall ansatte nesten redusert med 40 prosent.

De andre tre bransjene næringsmidler, prosessindustri og anna industri har utviklet seg omtrent likt, disse bransjene har hatt en nedgang i antall arbeidsplasser fra 10 til 15 prosent i perioden.

Figur 12: Antall ansatte i industrikonsern i Grenland, fordelt på bransjer i 2000.

70 prosent av antall ansatte i industrikonsern i Grenland er i prosessindustrien, mens 13 prosent er i verkstedindustri. Det er praktisk talt ingen ansatte i konserner innen aviser og forlag som er avdelinger i konsern.

Bransjesammensetningen i Grenland kan dermed ikke forklare hvorfor regionen har så sterk nedgang i antall ansatte. Det er ingen ansatte i aviser og forlag, som er den bransjen som har sterkest nedgang. Bransjesammensetningen i Grenland burde faktisk tilsi at nedgangen i industriarbeidsplasser var mindre enn landsgjennomsnittet.

Det er 23 industrikonsern som har avdelinger i Grenland med mer enn 10 ansatte. De største tilhører prosessindustrien. Denne gruppen omfatter Norsk Hydro ASA, Yara Norge AS, Norske Skogindustrier ASA, Hydro Polymers AS, Norcem AS og Eramet Norway AS. Borealis AS har hovedkontor i Grenland, og tilhører ikke denne gruppen.

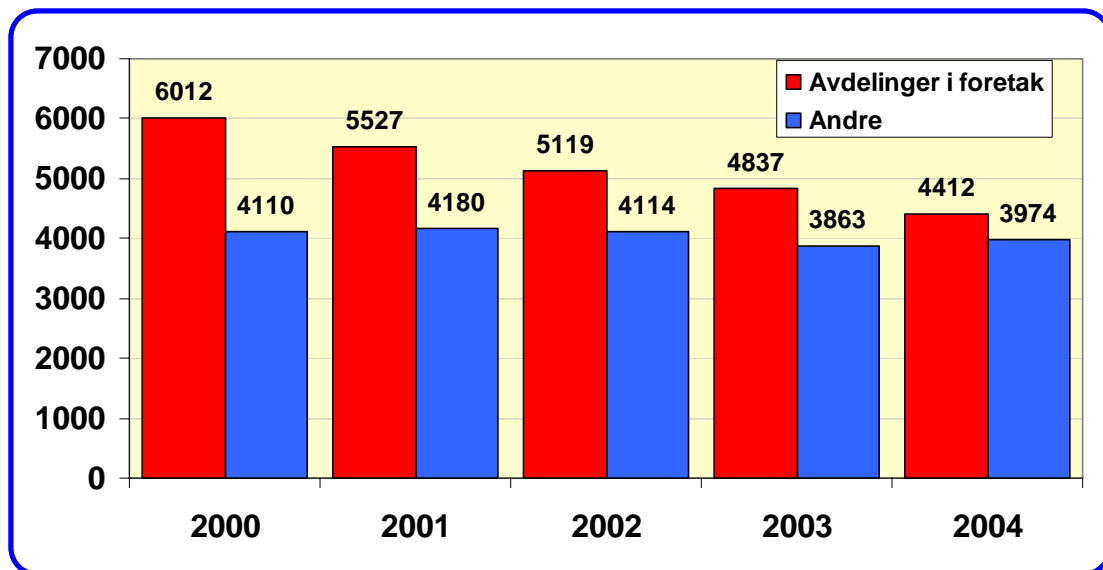
ABB AS er nest størst når det gjelder antall ansatte. Ellers er det en del avdelinger i næringsmiddelkonserner, som Gilde, Diplomis, Tine meierier og Stabburet, som hadde virksomhet i 2004.

Av disse 23 foretakene er det to som har hovedkontor i regionen: Hydro Polymers AS og Eramet Norway AS.

Det er til sammen 4412 ansatte i avdelinger av flerbedriftsforetak i Grenland i 2004, mens det er 8386 arbeidsplasser totalt i industrien. Avdelinger i flerbedriftsforetak står dermed for 52,6 prosent av industrisysselsettingen i Grenland. Som vi så av figur 9, sto avdelinger i industrikonsern for 61 prosent av industrisysselsettingen i Grenland i år 2000. Etersom antall ansatte i industrikonsernene i Grenland har falt sterkere enn annen industri, har denne andelen sunket.

2.4 Industrikonserner i Grenland

Vi kan også se på utviklingen i antall ansatte i industrikonserner i Grenland, kontra de andre bedriftene.

Figur 13: Antall ansatte i industri i Grenland. Datakilde: BoF

Antall ansatte i avdelinger i flerbedriftsforetak har sunket drastisk i de fem siste årene. Andre industriforetak har hatt en ganske liten nedgang i antall ansatte.

Det kan være interessant å se nærmere på utviklingen i antall ansatte i industrikonsernene. Er nedgangen generell, eller gjelder den bare noen få av de største bedriftene?

På ett unntak nær har samtlige industribedrifter i Grenland, som er avdelinger i flerbedriftsforetak, hatt synkende antall ansatte fra 2000 til 2004. Unntaket er Scanwafer som etablerte virksomhet i Grenland i 2003.

2.5 Oppsummering industrikonserner

Industrikonserner er i denne rapporten definert som industriforetak som har produksjon i minst to fylker. Nesten 40 prosent av antall ansatte i norsk industri er i slike industrikonsern. Industrikonsernene dominerer i bransjer som prosessindustri, verkstedindustri og næringsmiddelindustri. Antall ansatte i industrikonserner har falt noe raskere enn andre industribedrifter.

Industrien i Grenland har en stor andel av sysselsettingen i avdelinger av slike industrikonsern. De største er Norsk Hydro, ABB, Yara, Norske Skog og Hydro Polymers. 70 prosent av de ansatte i denne delen av industrien i Grenland arbeider i prosessindustrien.

61 prosent av antall ansatte i industrien i Grenland var i avdelinger av industrikonsern i 2000, men denne andelen sank til 53 prosent i 2004. Den delen av grenlandsindustrien som var avdelinger av industrikonsern, sank langt raskere enn øvrig industri. Dette skyldes ikke bransjesammensetningen. På landsbasis har utviklingen i antall ansatte i prosessindustrien vært omtrent som gjennomsnittet for industri.

3 Eierskap

Vi har sett at over halvparten av de ansatte i industrien i Grenland er i avdelinger i industrikonserner, og at antall ansatte i disse avdelingene synker langt raskere enn i foretak som har hovedkontor i Grenland.

Foretak med hovedkontor i Grenland er imidlertid en mangfoldig gruppe. En del av foretakene er 100 prosent eid av norske eller utenlandske industrikonsern. I slike tilfeller er kontrollen over selskapet utenfor regionen. Andre er eid av personer eller bedrifter i Grenland. Disse har vi definert som lokalt eid.

Alle foretakene har blitt kategorisert i forhold til eierskap, og plassert i tre kategorier:

Utenlandsk eid: Foretaket er 100 prosent eid av utenlandske bedrifter, enten direkte eller gjennom holdingselskap.

Norsk eid: Foretaket er minst 90 prosent eid av norsk konsern med hovedkontor utenfor regionen, enten direkte eller gjennom holdingselskap.

Lokalt eid: Foretaket er eid av bedrift med hovedkontor i Grenland, eller av personer.

I resten av dette kapitlet skal vi se på utviklingen i industribedrifter i hver av disse tre kategoriene.

3.1 Utenlandsk eid industri i Grenland

Det er 11 industribedrifter i Grenland som har utenlandske eiere. Disse bedriftene hadde 824 ansatte i 2004. Den største bedriften er Borealis, som hadde nesten 500 ansatte i 2004.

Den samlede utviklingen av antall ansatte i utenlandsk eide industribedrifter i Grenland har vært ganske jevn de siste fem årene. Det har likevel skjedd en del innad i denne gruppen.

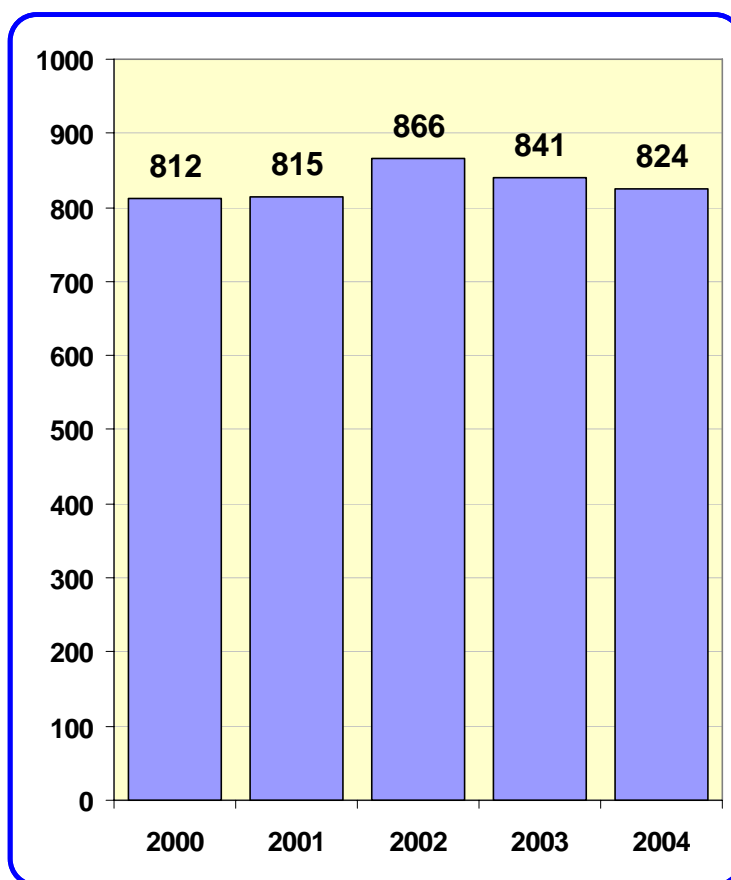
Borealis har redusert antall ansatte med ca 150 i perioden fra 2000 til 2004.

To nye selskap har blitt etablert i regionen etter 2000; GPV Components AS, og SMA Magnesium AS. GPV hadde over 120 ansatte i 2004, mens SMA Magnesium hadde ca ti ansatte.

GPV Components AS driver en virksomhet som tidligere var en del av ABB. Her har en del av de arbeidsplassene som tidligere var registrert innenfor industrikonsernet ABB blitt videreført. En del av den nedgangen i sysselsettingen i ABB som kom fram i tabellen over antall ansatte i industrikonserner er dermed ikke tapte arbeidsplasser for regionen, men flytting av arbeidsplasser fra et foretak til et annet.

De andre selskapene i denne gruppen har hatt stabil eller økende antall ansatte i perioden.

Som gruppe har utenlandsk eid industri en positiv utvikling i perioden 2000 – 2004. Det har kommet til to nye bedrifter, og de fleste foretakene har en positiv utvikling av antall ansatte.

Figur 14: Samlet antall ansatte i industriforetak i Grenland med utenlandske eiere. Data: BoF.

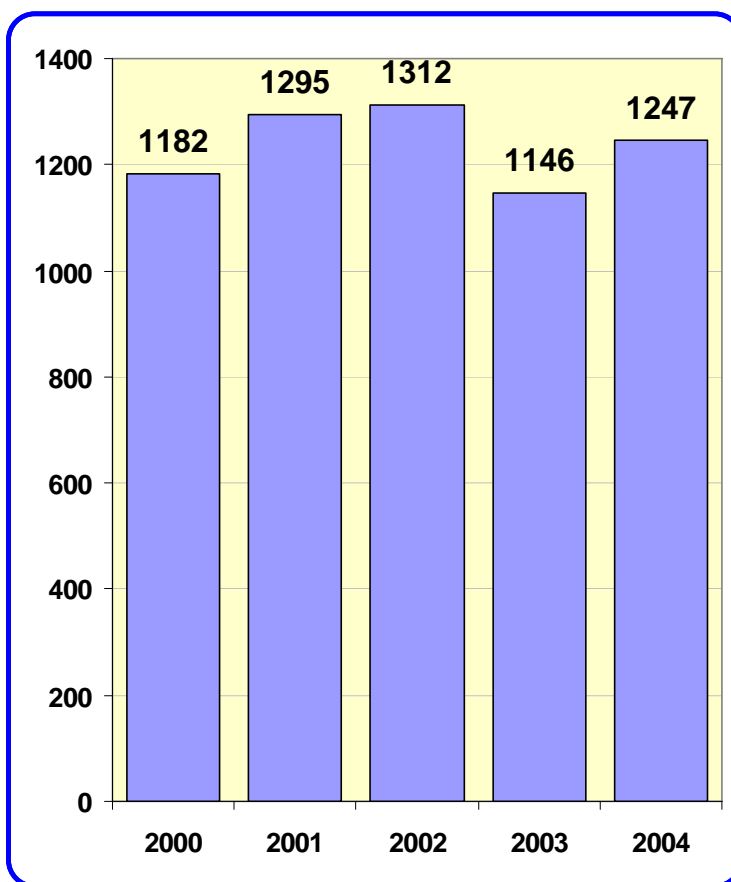
3.2 Industri med norske eiere utenfor regionen

Det ble identifisert 18 bedrifter som var eid av industrielle eiere utenfor regionen. Disse bedriftene hadde til sammen 1247 ansatte i 2004.

Utviklingen i antall ansatte for denne gruppen bedrifter har gått litt opp og ned, men er høyere i 2004 enn i 2000. Det var også en økning i antall ansatte fra 2003 til 2004.

Den største bedriften i denne gruppen er Porgrunds Porselænsfabrikk AS. Antall ansatte i denne bedriften har sunket med omtrent 70 siden 2000.

Yara Formates AS (56 ansatte i 2004) og Hydro Organics AS (15 ansatte i 2004) er nye foretak i denne gruppen. Dette er virksomhet som er skilt ut fra Norsk Hydro. Litt av nedgangen i antall ansatte i Hydro i Grenland har dermed blitt fanget opp av nye foretak.

Figur 15: Antall ansatte i industriforetak i Grenland, med norske eiere uten for regionen. Data: BoF.

Av bedriftene som har hatt aktivitet i hele perioden, er det bare tre som har klar vekst når det gjelder antall ansatte. Brevik Elektro AS har økt fra omtrent 50 ansatte i 2000 til nesten 120 i 2004, Rotanor Bokproduksjon AS har økt fra 50 til 71 ansatte i samme periode. Maxeta AS har også økt antall ansatte.

Alle de andre bedriftene i denne gruppen har redusert antall ansatte i de siste fem årene.

3.3 Lokalt eide foretak

Den siste gruppen industriforetak er de som er eid av personer eller andre selskap i Grenland. I denne gruppen var det 1677 ansatte i 2004. Det har vært en liten nedgang siden 2000, da antall ansatte var 1798.

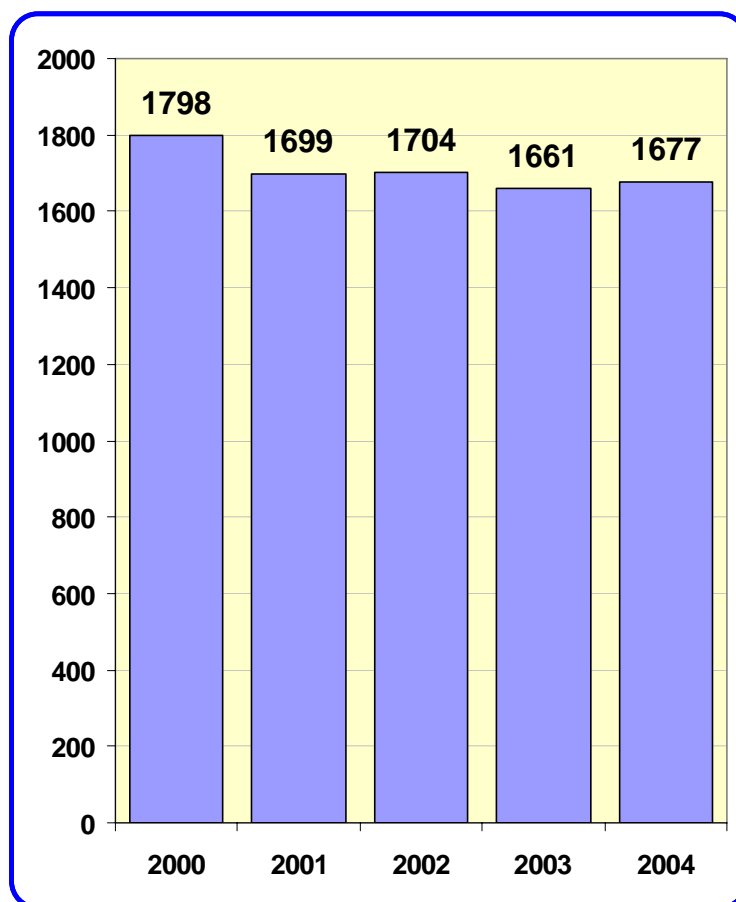
Det er identifisert 150 slike industriforetak i Grenland. De fleste av disse er små.

De største bedriftene i denne gruppen er Grenland Offshore (155 ansatte i 2004), Grenland Industri AS (124 ansatte), Isola AS (106), og EFD Induksjon AS (100). Alle disse bedriftene har hatt synkende antall ansatte i perioden.

Av bedrifter som har mer enn ti ansatte i 2004, er det bare to bedrifter som har hatt klar vekst; Aaltvedt Betong AS og Karotek AS.

Den store majoriteten av industriforetak i Grenland med lokale eiere har hatt nedgang i antall ansatte i de siste årene.

Lokalt eide foretak har altså som gruppe en dårligere utvikling i antall ansatte enn foretak som har eiere utenfor regionen.

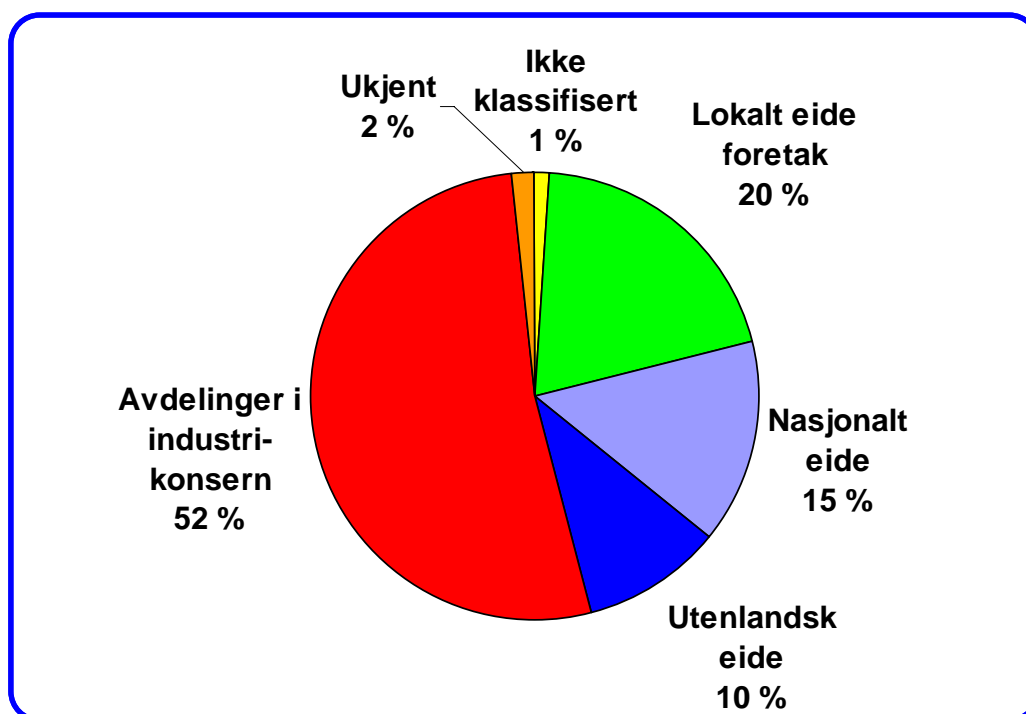

Figur 16: Antall ansatte i industriforetak i Grenland med lokale eiere. Data: BoF.

3.4 Oppsummering - utvikling i industrien i Grenland

I kapittel 2 og 3 har vi sett på utviklingen i industrien i Grenland i ulike typer bedrifter. I kapittel 2 så vi på avdelinger av industrikonserner som har hovedkontor utenfor regionen. Foran i dette kapitlet har vi sett på industribedrifter med hovedkontor i Grenland, og kategorisert disse etter eierskap.

Hvis vi sammenfatter resultatene fra disse to kapitlene, ser vi at avdelinger i industrikonserner med hovedkontor utenfor regionen hadde 52 prosent av sysselsettingen i grenlandsindustrien. Utenlandsk eid industri sto for 10 prosent, mens industri med norske eiere utenfor regionen hadde 15 prosent av sysselsettingen. 20 prosent av industriansatte i Grenland arbeider i lokalt eide foretak.

Figur 17: Andel av antall ansatte i industrien i Grenland etter eierskap. Data: BoF.

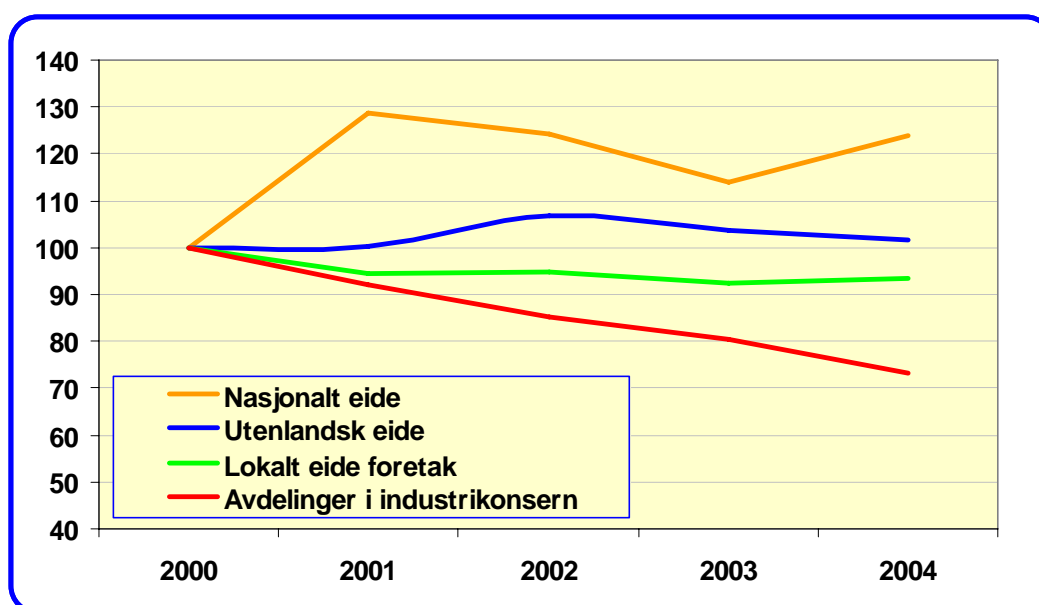
Andelen sysselsatte i lokalt eide foretak i Grenland synes liten. Selv om vi ikke har sammenliknbare tall for eierskap i andre industriregioner, er det sannsynlig at industrien i Grenland er kjennetegnet av lite lokalt eierskap.

Utviklingen i antall ansatte i de ulike kategoriene er vist i tabellen under:

Tabell 1: Antall ansatte i industrien i Grenland i ulike kategorier eierskap. Data: BoF.

Type	2000	2001	2002	2003	2004
Ikke klassifisert	82	68	72	72	85
Lokalt eide foretak	1798	1699	1704	1661	1677
Nasjonalt eid	1007	1295	1252	1146	1247
Utenlandsk eid	812	815	866	841	824
Avdelinger i konsern	6012	5527	5119	4837	4412
Ukjent	411	303	220	143	141
SUM	10122	9707	9233	8700	8386

Mesteparten av nedgangen i industrisysselsettingen i Grenland skjer i avdelinger i foretak med hovedkontor utenfor regionen. Figuren under viser hvordan utviklingen har vært i ulike typer industriforetak i Grenland:

Figur 18: Utvikling i antall ansatte i industrien i Grenland i ulike kategorier eierskap. Indeksert slik at nivå i år 2000 = 100. Data: BoF.

Avdelinger i flerbedriftsforetak har den dårligste utviklingen, med en nedgang i antall ansatte på nesten 30 prosent siden 2000. En del av denne nedgangen skyldes at deler av produksjonen er skilt ut i egne selskap, eller solgt, men dette forklarer bare en liten del.

Lokalt eide foretak har heller ikke noen positiv utvikling i perioden. Her har antall ansatte etter 2000 sunket med omtrent syv prosent.

Industriforetak med hovedkontor i Grenland og eiere utenfor regionen har hatt vekst i antall ansatte etter 2000. Industri med utenlandske eiere har hatt en vekst på 1 prosent, mens foretak som har norske eiere utenfor regionen har hatt en vekst på 24 prosent.

4 Drivkrefter

Hittil i denne rapporten er det vist analyser av utviklingen i industrien i Grenland og Norge, basert på statistiske data. I forbindelse med arbeidet med denne rapporten ble det i tillegg gjennomført en rekke intervjuer med sentrale personer i industrien i Grenland. Formålet med disse intervjuene var å forklare utviklingen i Grenland, og identifisere drivkreftene som har vært virksomme i de siste årene.

Som en oppsummering av hovedresultatene fra disse intervjuene, kan vi definere fire primære drivkrefter:

- * Generell effektivisering
- * Strukturrasjonalisering og internasjonalisering
- * Økt verdenshandel - nye produksjonsland
- * Strategiske valg

Videre i dette kapitlet vil vi beskrive disse drivkreftene i mer detalj.

4.1 Effektivisering

Den generelle teknologiske utviklingen gir kontinuerlig nye muligheter til effektivisering. Mulighetene til effektivisering er imidlertid forskjellig i ulike industribransjer. Litt forenklet kan en si at jo mer standardisert produktene er – desto større muligheter er det til å effektivisere produksjonen. Samtidig har lønnskostnadene pr time i Norge i mange år vokst raskere enn andre priser. Dermed har det blitt stadig mer nødvendig å investere i nytt produksjonsutstyr for å kunne produsere mer pr ansatt.

Store deler av industriproduksjonen i Grenland er standardiserte bulkvarer som mineralgjødsel, PVC, propylen, sement og

papir. Gjennom den generelle effektiviseringen har antall ansatte pr produksjonsenhet sunket. Denne utviklingen har vært tydelig for nesten alle de store produksjonsenhetene i Grenland:

Yara, Hydro Polymers, Borealis, Norske Skog, Elkem og Eramet har alle hatt økt produksjon med langt færre ansatte i 2004 sammenliknet med 2000.

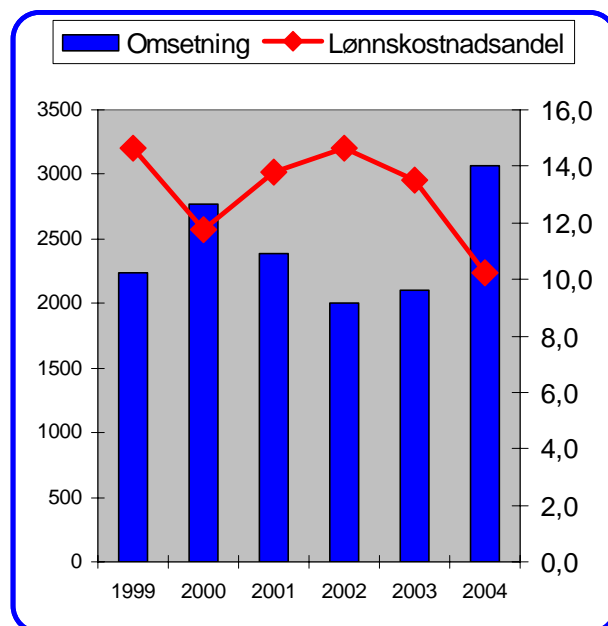
Borealis har vært registrert med hovedkontor i Grenland i hele perioden, og her kan vi se utviklingen i regnskapene i figur 19.

Fra 2000 til 2004 økte driftsinntektene fra 2,2 til over 3 mrd kroner. I samme periode sank personalkostnadene fra 328 mill kr til 314 mill kr.

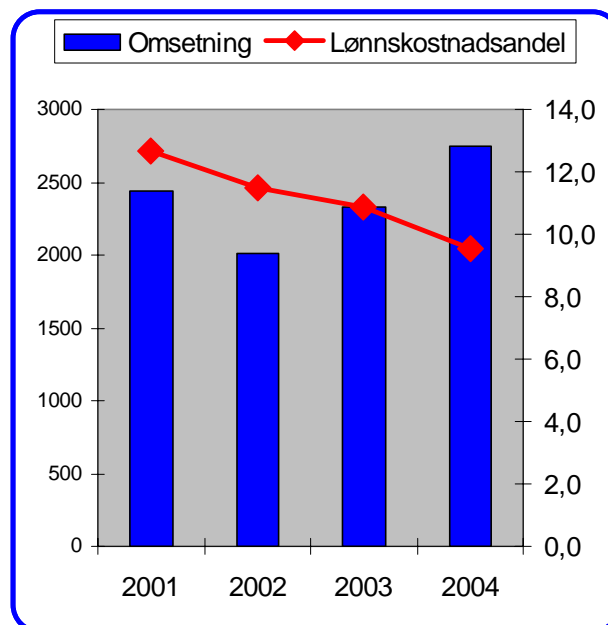
Dette førte til at lønnskostnadene andel av driftsinntektene sank fra 14,6 prosent til 10,2 prosent.

For Hydro Polymers AS, som ble skilt ut som eget AS i 2000, kan vi se samme utvikling, men enda tydeligere, jf figur 20.

Driftsinntektene steg fra 2,4 til 2,7 mrd kr fra 2001 til 2004, mens lønnskostnadene sank fra 308 til 261 mill kr i samme periode. Dette førte til at lønnskostnadenes andel av samlede driftsinntekter sank fra 14,1 prosent til 9,5 prosent.

Figur 19: Omsetning og lønnskostnadsandel i Borealis AS. Kilde: Foretaksregisteret.

Figur 20: Omsetning og lønnskostnadsandel i Hydro Polymers AS. Kilde: Foretaksregisteret.

Når vi bruker regnskapstall, vil verdien av produksjonen variere med prisene. Utviklingen blir enda tydeligere når vi ser på utviklingen i volum. Vi har fått produksjonstall for Yara:

Tabell 2: Produksjon Yara Porsgrunn.

	1000 t		%
	2000	2004	Økning
Ammoniakk	406	510	25,6
Salpetersyre	1173	1259	7,3
NPK	1771	1887	6,5
KS granulert	603	603	0,0
KS flytende	213	394	85,0
SUM	4166	4653	11,7

Yaras gjødselsproduksjon på Herøya utføres i 2005 med omtrent 30 prosent lavere bemanning enn fem år tidligere, samtidig har volumet steget med 15 prosent. Dette tilsvarer en produktivitetsforbedring på over 60 prosent. Bemanningsreduksjonen tilsvarer over 200 ansatte, eller 40 ansatte pr år i perioden. Denne effektiviseringen har blitt mulig gjennom teknologiutvikling i små trinn, ettersom grunnteknologien er den samme.

Selv om grunnteknologien er den samme, betyr ikke dette at teknologiutviklingen går langsomt. Det er svært sjelden store sprang i industriell teknologi. Et eksempel på dette er biler. Forbrenningsmotoren er i prinsippet den samme i dag som for nesten 100 år siden, men likevel greier bilindustrien å forbedre ytelser, redusere vekt og utslipp hvert eneste år.

På samme måte har en effektivisert produksjonen i prosessindustrien i Grenland. Maskiner og utstyr har blitt gradvis forbedret, produksjonen mer automatisert, elektroniske styringsystemer har blitt forbedret, og organisering og logistikk har også blitt videreutviklet og forbedret.

Effektivisering av produksjonen forklarer mesteparten av nedgangen i sysselsettingen i prosessindustrien i Grenland. Industrien har vært i stand til å gjennomføre en forbausende grad av rasjonalisering i de siste årene.

Selv om effektiviseringen har ført til at det er færre sysselsatte i dag, er det klart at denne utviklingen har vært helt nødvendig. Med den økte internasjonale konkurransen vil bedrifter som ikke kan konkurrere på effektivitet, ikke ha livets rett. Gjennom den effektiviseringen som har blitt gjennomført, er industrien i Grenland langt mer konkurransedyktig i dag enn for bare fem år siden, og har dermed økt sannsynligheten for at produksjonen kan opprettholdes i fremtiden.

Ledere i industrien som har blitt intervjuet, regner ikke med at takten i effektiviseringen vil fortsette med samme hastighet i de neste årene. Det vil fortsatt bli gradvis færre ansatte pr produsert tonn, men denne nedgangen vil bli liten fra år til år. Dette betyr likevel at dersom ikke produksjonen øker, vil nedgangen i sysselsettingen fortsette. Dersom produksjonen rasjonaliseres med f.eks 2 prosent pr år, vil dette isolert sett innebære en nedgang i industrisysselsettingen i Grenland på 100 ansatte pr år.

4.2 Strukturrasjonalisering og internasjonalisering

De største industrikonsernene har vokst gjennom oppkjøp av mindre selskap. Samtidig har norske industrikonsern stadig større produksjon i utlandet. De største industrikonsernene som har produksjonsanlegg i Grenland; Norsk Hydro, Norske Skog og ABB, er alle internasjonale konsern. ABB har vært et internasjonalt konsern lenge, mens Norsk Hydro har blitt langt mer internasjonalt i de siste 10 – 20 årene. Union i Skien var en selvstendig bedrift tidligere, men inngår nå i Norske Skogindustrier, som har utviklet seg til et internasjonalt industrikonsern. Borealis har i løpet av perioden blitt en del av et utenlandsk eid industrikonsern.

For produksjonsenhetene i Grenland har dette medført at de har endret status fra å være en relativt stor enhet i et norsk industrikonsern, til en relativt liten enhet i et internasjonalt konsern. De enkelte enhetene i et slikt industrikonsern vil stå ovenfor en intern konkurranse. Konsernledelsen vil legge nye investeringer til den enheten hvor kapitalen kaster mest av seg. Dersom det er et norsk industrikonsern med 3-4 produksjonsenheter vil denne konkurransen være langt lettere, enn hvis det er et internasjonalt konsern med 20-30 produksjonsenheter i mange ulike land. Ettersom kostnadene i Norge har økt mer enn i mange andre land, har det blitt stadig vanskeligere for en norsk produksjonsenhet å vinne den interne konkurransen om investeringsmidlene.

En liten produksjonsenhet i et stort internasjonalt konsern vil leve svært utsatt dersom lønnsomheten er lavere enn andre produksjonsenheter i samme konsern. Dette gjelder spesielt bulkproduksjon der flere enheter kan produsere det samme produktet. I slike tilfeller er det ikke nok å ha overskudd, overskuddet som enheten genererer må også være høyere enn konsernledelsens alternativ: Å flytte produksjonen til mer lønnsomme produksjonsenheter.

Denne problemstillingen har spesielt vært framme i forbindelse med Norske Skog. Konsernledelsens logikk er at selv om produksjonen i Skien isolert sett er lønnsom, vil Norske Skog oppnå en bedre lønnsomhet gjennom å legge ned produksjonen i Skien, og heller la andre produksjonsenheter innen konsernet øke utnyttelsen av ledig kapasitet.

Nedleggelsen av magnesiumsproduksjonen på Herøya var også et utslag av strukturrasjonalisering. Magnesiumsproduksjonen på Herøya var mindre konkurransedyktig enn andre produksjonsenheter i Hydro-systemet.

Betydningen for Grenland er at det er økt risiko for at fabrikker i regionen legges ned, og at industrikonsernene ikke prioriterer investeringer i regionen.

4.3 Økt verdenshandel - nye produksjonsland

Liberaliseringen av verdenshandelen har i stor grad bidratt til å forsterke konkurransen. Tidligere Østblokkland og land i fjerne Østen, spesielt Kina, har i de siste årene blitt tilgjengelige som produksjonssteder for internasjonale konsern. Dette har medført at det har blitt bygd opp ny produksjonskapasitet i slike land, med moderne teknologi.

Dette påvirker norske produsenter på flere måter. For det første presses prisene nedover, ettersom det kommer inn nye produsenter med lavere kostnader som skal inn på markedet. Dermed må norske produsenter følge etter, og kutte kostnader.

For det andre blir Norge et lite aktuelt land for oppbygging av ny produksjonskapasitet. Ny kapasitet blir lagt til det landet som har de mest konkurransedyktige betingelsene, og sjansen for at dette er Norge vil være svært liten.

4.4 Strategiske valg

Et trekk som mange fremhever for å forklare utviklingen de siste ti årene, er at ledelsen i mange industrikonsern har fokusert langt sterkere på utviklingen i aksjekursene enn tidligere. Dette har gitt økt press for å øke lønnsomheten på kort sikt, men har også påvirket konsernernes strategier på andre måter. Aksjekursene påvirkes av selskapenes inntjening, og spesielt til forventningene om framtidig inntjening. Aksjemarkedet har i de siste årene, av en eller annen grunn, priset spesialiserte selskap høyere (i forhold til inntjeningen) enn selskap med diversifisert virksomhet, såkalte konglomerater. Dette har medført at mange børsnoterte selskap har tatt strategiske valg av hensyn til børsmarkedet. Et kjent slagord i denne sammenhengen er "konsentrasjon om kjernevirksomhet". Det kan virke som "konsentrasjon om kjernevirksomhet" er en reaksjon på åttitallsmantraet "synergier". Synergistrategien kan tolkes som en motsatt strategi – der en gjennom å spleise ulike virksomheter fikk fram merverdier. Konsentrasjonsstrategien går ut på å velge ut den sentrale kjernevirksomheten, konsentrere seg om denne, og selge eller outsource all virksomhet som ikke er "kjernevirksomhet".

Denne drivkraften er forskjellig fra de tre andre; Effektivisering, strukturrasjonalisering og økt internasjonal handel. Effektivisering er en fysisk endring av produksjonen, strukturrasjonalisering har ført til endring i lokalisering og fordeling mellom produksjonsanlegg og økt internasjonal handel har påvirket reelle varestrømmer. Dreining av strategisk fokus hos industrikonsernene i retning av konsentrasjon til kjernevirksomhet synes imidlertid ikke å ha blitt forårsaket av konkrete eller fysiske endringer i konkurransebetingelsene, men av psykologiske forhold. Aktører i børsmarkedet synes å ha en kollektiv forventning om at konglomerater skal prises lavere, og dermed vil det også være en kollektiv forventning om at et konglomerat vil øke sin totale børsverdi dersom virksomheten splittes opp.

Det er også interessant å legge merke til at noen få industrikonsern har valgt en annen strategi. I et innlegg i DN den 20/6-2005, argumenterer Halvor Stenstadvold for Orklas strategi, som et diversifisert selskap (konglomerat). Han viser også til at General Electric, som er verdens mest verdifulle selskap, er sterkt diversifisert med ca ti produktområder. Det gjøres også et poeng ut av at ettersom Norge er et lite land, ville alle norske bedrifter før eller siden ende opp som filialer av utenlandske konserner, dersom alle bedrifter velger konsentrasjons-strategien. Fra et lokalt synspunkt er det verd å merke seg at et av argumentene for konglomerater er at disse har større muligheter til å "allokere kapital pragmatisk og effektivt". Sikkerheten for lokale arbeidsplasser mot strukturrasjonalisering er dermed ikke større i et konglomerat. Likevel viser dette at industrikonsernene har muligheter til alternative valg, og at det ikke har vært økonomisk nødvendig å "konsentrere seg om kjernevirksomhetene".

I Norsk Hydro fikk strategiske dreiningen mot konsentrasjons-strategien store konsekvenser. Tidligere var Hydro et konglomerat, der filosofien var at det var bra å ha flere ulike virksomheter, helst virksomheter som virket "motsyklisk". Det vil si at dersom f.eks. oljeutvinning ble mindre lønnsomt pga synkende oljepriser, så øker lønnsomheten i petrokjemisk virksomhet der olje er en kostnad. Hydro drev med olje og gassutvikling, petrokjemi, kjemisk industri (gjødsel), lettmetaller og fiskeoppdrett m.m. I løpet av

nittallet endret strategien til konsernledelsen seg mot konsentrasjon om kjernevirksomhet. Kjernevirksomhet ble definert til utvinning av olje og gass, samt aluminium. Etter dette ble Hydro Seafood solgt, og Hydro Polymers (PVC-produksjon) skilt ut som eget AS, og Yara ble skilt ut (gjødsel). Verdien av Norsk Hydro og Yara har da også økt sterkt etter at Yara ble utskilt som et rendyrket selskap fra Norsk Hydro.

Hydros forskningsavdeling på Herøya ble sterkt påvirket av dette. Tidligere ble det drevet omfattende FoU på nye forretningsområder. FoU-virksomheten ble finansiert med egne budsjetter fra konsernet. Det ble lett etter nye forretningsområder både innenfor hydros mange virksomheter og "i mellom" virksomhetene. Etter den strategiske dreiningen ble andre områder enn kjernevirksomhet lite interessant for konsernledelsen. Forskningsavdelingen ble splittet opp, en del fikk sluttpakker, og virksomheten skulle nå finansiere seg selv i størst mulig grad. Den gjenstående forskningen ble nå i stor grad fokusert på å øke lønnsomheten innenfor kjernevirksomheten og også underlagt de ulike enhetene.

Etter at prosessen med oppsplitting var gjennomført i Hydro, opplever de som har blitt nye selskaper en økt frihet til å satse på videre utvikling. Både innen gjødselsproduksjon i Yara, og PVC-produksjon i Hydro Polymers kan en nå satse videre for å utvikle foretakene, mens man tidligere var avdelinger som ble definert som "ikke kjerneområder" av konsernledelsen. Hydro Polymers er i ferd med å gjennomføre store investeringer som både vil øke kapasiteten og bedre effektiviteten. Det blir hevdet at PVC-produksjonen har blitt forsøkt solgt av Hydro-ledelsen, men at fabrikken i Grenland har vært for liten for å være et interessant kjøpsobjekt. De nye investeringene påstås å være et ledd i å gjøre bedriften mer interessant for salg. Uansett er dette positivt for regionen, og vil øke sannsynligheten for videre produksjon.

En annen positiv effekt av strukturendringene i Hydro, er at industriparken på Herøya har blitt åpnet opp for andre bedrifter. Hydro har også satt av midler gjennom Grenland Industriutvikling for å gå inn med aksjekapital i nye lovende foretak. Personer i Hydro-systemet mener at Hydro spilte en avgjørende rolle for at Scanwafer lokaliserte produksjonen til Herøya. Herøya framstår i dag som et svært attraktivt lokaliseringssted for industriproduksjon. Både infrastruktur og tjenester kan nyttes av nye bedrifter.

I ABB ble det også gjennomført en liknende prosess. Konsernet ønsket å utvikle egen produksjon av komponenter og konsentrere seg om utvikling og markedsføring av produktene. Dermed ble en del virksomheten i Grenland som produserte komponenter solgt ut. Dette førte til opprettelsen av GPV Components AS i Skien. GPV er 100 prosent eid av et dansk industrikonsern. Etter salget opplevde det nye selskapet at en hadde større frihet til gjennomføre ulike tiltak for å forbedre konkurransevnen til virksomheten. Dette skjedde ved at en kunne gjennomføre investeringer i nytt utstyr for å øke produktiviteten, sette ut arbeidskraftintensive deler av produksjonen til Thailand, og arbeide mot nye kunder utenfor ABB-systemet. GPV har etter oppstarten økt bemanningen og har hatt god økonomi med store overskudd.

Et annet tydelig utslag av den samme strategien er Statoils beslutning om salg av aksjene i Borealis. Konsernsjef i Statoil, Helge Lund, begrunner salget i en pressemelding med at "Borealis ikke lenger er en del av konsernets kjernevirksomhet".

I forbindelse med Statoil sitt salg av eierandelen i Borealis til østerrikske og arabiske eiere, frykter fagforeningen at dette vil innebære slutten på nye investeringer i produksjonsanleggene i Norge. Man frykter også at forskningsavdelingen på Rønningen

vil bli lagt ned. I et oppslag i Varden uttalte fagforeningsleder Hans Ødegård at Borealis i Bamble neppe ville overleve i ti år dersom Statoil solgte sin andel.

I resonnetet til Nopef (publisert på www.logrenland.no), forutsettes det at Statoil som norsk eier har brukt sin innflytelse til å påvirke konsernet til å prioritere de norske avdelingene, og spesielt hindret nedleggelse av forskningscenteret i Bamble. I dette ligger det en antakelse om at eierne ikke bare tenker økonomi, men også har nasjonalpolitiske motiv.

Problemstillingen med eierskapet til Borealis er ikke ny. I 1996 fremmet stortingsrepresentant Terje Riis-Johannesen (SP) et forslag om at Stortinget skulle be regjeringen medvirke til norsk eierskap i Borealis i forbindelse med at det finske konsernet Neste OY skulle selge sin 50 % andel. Forslaget ble begrunnet med at norske eiere ville øke sannsynligheten for investeringer i Borealis Bamble, opprettholde forskningsavdelingen og sikre videre produksjon.

Fleksibel spesialisering kontra pris/volum

Et annet beslektet strategisk valg er fleksibel spesialisering kontra lavkostproduksjon. "Fleksibel spesialisering" og "kundetilpassede produkter" er strategiske begrep som har eksistert fra 80-tallet eller tidligere.

Fleksibel spesialisering innebærer å øke produktenes verdi gjennom å tilpasse produktene bedre til kundenes behov. Dette kan skje gjennom å endre produkttegenskaper, eller øke kvaliteten. Denne strategien innebærer å produsere i mindre serier, og finne nisjer i markedet som er villig til å betale en høyere pris for kundetilpassede produkter.

Flere av industrikonsernene som er etablert i Grenland har ført en motsatt strategi. Yaras produksjon har blitt kraftig strømlinjeformet i de siste årene. Her har en bevisst arbeidet for å redusere antall produktvarianter som et ledd for å effektivisere produksjonen. Strategien har altså vært å bli en bedre lavkostprodusent av bulkvarer, i stedet for å øke produksjonsverdien gjennom kundetilpasning.

Den samme problemstillingen finner vi i Unionsaken. Lokalt i Skien ønsker man å satse mer på kunderettede nisjeprodukter som en strategi, i motsetning til konsernledelsen i Norske Skog, som ønsker å rasjonalisere gjennom flytte produksjon. De som ønsker å opprettholde produksjonen i Skien mener at en kan produsere papir med lønnsomhet i Skien gjennom å satse på bokpapir og papirkvaliteter hvor kundene er villige til å betale mer.

Det kan virke som om store industrikonserner har sosiologiske mekanismer som gjør det vanskelig å drive fleksibel spesialisering. Fleksibel spesialisering og kundetilpasning krever stor beslutningsmyndighet lokalt, og dermed mindre kontroll til sentralledelsen. Et annet moment er at nisjestrategi innebærer små volum (i forhold til totalmarkedet for samme produkttype). De store industrikonsernene har som oftest målsetting om å være markedsleder, eller blant de største i markedet for sitt produkt. En slik strategi innebærer som oftest at produktene må være konkurransedyktige på pris, og dermed må slike konserner konsentrere seg om volumproduksjon og rasjonalisering.

4.5 Policymessige implikasjoner

Hvilke konsekvenser har så disse drivkreftene for den regionale næringspolitikken?

Denne rapporten viser at avdelinger i store industrikonsern i Grenland har en mye sterkere nedgang i sysselsetting enn andre. Dette kan lett føre til at en ser bort i fra slike, og i stedet fokuserer på selskap som har hovedkontor i regionen. Et sterkt argument mot et slikt resonnement er at den største og mest ekspansive nyetableringen i Grenland i de siste årene, Scanwafer, nettopp tilhører kategorien som statistisk sett har den svakeste utviklingen.

Statistikk er i sin natur historisk, og beskriver fortiden. Statistikken må derfor ikke brukes ukritisk til å vurdere hva en skal satse på i framtiden. Trender snur. Samtidig er det slik at selv om en bransje eller en kategori bedrifter statistisk sett har en dårlig utvikling, vil det alltid finne enkelte eksempler som går motstrøms.

Økende krav til effektivitet, og økt konkurranse mellom land når det gjelder lokalisering av industri, er en utvikling som det ikke er realistisk å skjerme seg mot. Særlig et land som Norge, som er både lite og svært avhengig av eksport og import, kan ikke bygge opp hindre for konkurranse. Dette betyr at en må akseptere at sysselsettingen pr produsert enhet vil fortsette å synke. Samtidig vil enkelte produkter ikke lenger være mulig å produsere lønnsomt, og fabrikker vil derfor bli lagt ned.

Et viktig forhold som det regionale næringsutviklingsarbeidet i Grenland må ta høyde for, er at antall ansatte i eksisterende produksjon vil gå ned i de nærmeste årene. Fortsatt effektivisering vil medføre sysselsettingsnedgang hvert år i størrelsesorden 100 ansatte. Enkelte fabrikker vil kunne bli lagt ned. Ønsker en å beholde industriproduksjon i Norge uten sterk nedgang i industrisysselsettingen, må det etableres ny produksjon for å erstatte tapt sysselsetting som følge av effektivisering (mer produksjon pr ansatt) og strukturrasjonalisering (fabrikker blir lagt ned, produksjon flagget ut).

Et viktig spørsmål i denne sammenhengen, er om de store industrikonsernene er de riktige aktørene for å få til en slik nyskaping. De siste års utvikling i Grenland gir lite tiltro til industrikonsernene som lokomotiv for å få i gang nyskaping i form av nye produkter som kan produseres lønnsomt i Norge. Industrikonsernene har vært ganske ensidig fokusert mot å effektivisere eksisterende produksjon, og lite opptatt av å utvikle nye produkt. Den internasjonale utviklingen har presset industrikonsernene til å bli mer effektive, og til strømlinjeforme produksjon og strukturer. Interessen for å arbeide med nye produkter synes å ha vært liten. Dette betyr ikke at prosessindustrien i Grenland ikke har vært innovativ. Men innovasjonen har vært rettet mot prosessinnovasjon for å få produksjonen mer effektiv og lønnsom. Dette har ført til at bedriftene har blitt mer konkurransedyktige, og bedre rustet til å overleve i fremtidens konkurranse. For regionen Grenland er dette bra, ettersom dette er en nødvendig utvikling for å overleve, men for å opprettholde industrisysselsettingen må det også etableres ny produksjon.

Dersom de store industrilokomotivene ikke kommer med ny produksjon i Grenland, vil alternativet være enten lokale små og mellomstore bedrifter, eller industriforetak utenfor regionen som lokaliserer ny produksjon til Grenland. Scanwafer er et eksempel på sistnevnte, men det finnes også andre eksempler som f eks SMA Magnesium og Kebony Products. Herøya Industripark er et svært attraktivt lokaliseringalternativ for industriproduksjon fordi det er et sterkt industrimiljø der fra før, god infrastruktur og nettverk av leverandører. Det er riktignok et begrenset antall gode industriprosjekt der

det letes etter industrilokaliteter i Norge, men gjennom "åpningen" av Herøya Industripark har Grenland et klart fortrinn i forhold til de fleste andre regioner i Norge.

En regional næringsstrategi hvor en satser på lokale små og mellomstore industribedrifter synes ikke å være tilstrekkelig for å opprettholde industrimiljøet i Grenland. For det første er denne delen av industrien liten, bare 22 prosent av industrisysselsettingen i Grenland er i slike bedrifter. For det andre har de lokale industribedriftene ikke vist vekstkraft i de siste årene. Bare to lokalt eide industriforetak har vist sterk vekst, resten har redusert eller stått stille. Et tredje moment er at mange av disse lokalt eide industriselskapene er underleverandører til de store, og dermed delvis avhengig av disse. Dette betyr ikke at en ikke skal satse på lovende lokalt eide industriforetak, men det er et viktig poeng at dette ikke vil være tilstrekkelig for å beholde Grenland som en stor industriregion.

Satsingen som er gjort i Grenland på å bedre industriell infrastruktur gjennom ilandføring av gass, videreutvikling av industrihavner, og arbeid med "industricluster Grenland" er tiltak som vil øke regionens konkurransekraft som lokaliseringssted for både eksisterende og ny industri.

5 Konklusjoner

Industrien i Grenland har hatt en sterk nedgang i sysselsettingen de siste seks årene. Den største nedgangen er i avdelinger i de store industrikonsernene.

Mesteparten av nedgangen i sysselsettingen skyldes at industrien har effektivisert produksjonen. Sterk effektivisering i produksjonen i Grenland har samtidig gitt forbedret konkurransevne, og dermed større muligheter til å overleve i fremtiden. Effektiviseringen vil fortsette i de neste årene, men med mer avtagende reduksjon i antall arbeidsplasser.

Industrikonsernene har blitt internasjonale, med økte muligheter for strukturrasjonalisering i form av flytting av produksjon fra høykost- til lavkostland. Dette er en trussel for produksjonsenheter i Grenland der det finnes alternative produksjonssteder som kan produsere billigere.

Denne utviklingen gjør at antallet ansatte i industrien i Grenland vil fortsette å synke, dersom det ikke etableres ny industriproduksjon. Utfordringen de neste årene blir derfor å legge til rette for slik nyskaping.

De strategiske valgene til industrikonsernene, spesielt de siste års "konsentrasjon om kjernevirksomhet", har også påvirket utviklingen. En negativ konsekvens av dette er at industrikonsernene har vært mer fokusert på å rasjonalisere produksjonen for å konkurrere på pris, og mindre opptatt av å utvikle nye produkter, eller øke verdien av eksisterende produkt gjennom produkttilpasninger. Dette har forsterket nedgangen i sysselsettingen.

Et positivt trekk med strategien har vært at oppsplittingen av Hydro har gitt flere selvstendige selskap, og større frihet til egenutvikling hos de som har blitt selvstendige selskap. Herøya Industripark har blitt langt mer tilgjengelig for nyetableringer, og framstår nå som en verdifull ressurs for regionen for å tiltrekke seg ny produksjon.